

УДК 811.112.2`374.73(045)

ВОЛКОВА О.М.

*(Київський національний лінгвістичний університет)***СПЕЦІАЛЬНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ КОМПЛЕКСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС АНАЛІЗУ ВІДТВОРЕННЯ МАКРОКОНЦЕПТУ «ПОРТРЕТ»**

Статтю присвячено огляду основних парадигматичних підходів до аналізу відтворення макроконцепту "портрет". Розглянуто класифікацію макроконцепту "портрет", його репрезентацію в німецькомовних художніх текстах й проблему його відтворення українською мовою. Наведені методи дослідження процесу відтворення макроконцепту "портрет" з німецької мови на українську висвітлюють специфіку вивчення цього феномена в межах антропоцентричної, когнітивно-дискурсивної, лінгвокультурологічної й перекладознавчої парадигм.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, макроконцепт "портрет", мова перекладу, мова оригіналу, текст оригіналу, текст перекладу.

Волкова О.Н. Специальные методы исследования и их комплексное употребление во время анализа передачи макроконцепта «портрет». Стаття посвящена рассмотрению основных парадигматических подходов к анализу процесса передачи макроконцепта "портрет". Рассмотрена классификация макроконцепта "портрет", его репрезентация в немецкоязычных художественных текстах и проблема его передачи в украинском языке. Приведенные методы исследования передачи макроконцепта "портрет" средствами украинского языка иллюстрируют специфику изучения данного феномена в рамках антропоцентричной, когнитивно-дискурсивной, лингвокультурологической и переводоведческой парадигм.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, макроконцепт "портрет", текст оригинала, текст перевода, язык оригинала, язык перевода.

Volkova O.N. Specific research methods and their complex use in the analysis of the portrait macroconcept rendering. The article deals with fundamental paradigmatic approaches to the analysis of the portrait macroconcept rendering. The classification of portrait macroconcept constituents is carried out, its representation in German literary texts and the peculiarities of its rendering into the Ukrainian language are researched. The overviewed methods of investigation concerning the portrait macroconcept rendering in Ukrainian prove the specificity of this phenomenon analysis within the anthropocentric, cognitive-discursive, linguo-culturological and translational paradigms.

Key words: linguo-cultural concept, portrait macroconcept, source text, source language, target text, target language.

Мета даної статті полягає в комплексному вивченні спеціальних методів дослідження під час аналізу процесу відтворення макроконцепту "портрет" (далі –МКП). Реалізація поставленої в статті мети передбачає розв'язання низки **завдань**, а саме:

- обґрунтувати у науковому доробку використання нижче перелічених методів дослідження;

- визначити мету й специфіку функціонування кожного з методів дослідження;

- з'ясувати основні парадигматичні підходи до аналізу процесу відтворення МКП.

Об'єктом статті виступають спеціальні методи дослідження та їх комплексне застосування під час аналізу процесу відтворення МКП. **Предметом** дослідження є процес відтворення МКП в українських перекладах німецькомовних художніх текстів.

З огляду на тему даної статті, основним спеціальним методом нашої наукової роботи виступає *порівняльно-перекладацький аналіз*. Сучасне перекладознавство характеризується відсутністю загальноприйнятої й широко випробуваної методики перекладацького аналізу концептів в портретному дискурсі, яка б уможливила з'ясування алгоритму їх вербалізації та відтворення у тексті перекладу (далі – ТП). Проте ми припускаємо, що такий метод дослідження передбачає перекладознавчий аналіз тексту оригіналу (далі – ТО) та ТП і вирішення загально-лексикологічних та граматичних проблем перекладознавства [Федоров], пов'язаних з інтерпретацією текстів портретного дискурсу.

При відтворенні МКП завданням перекладача є інтерпретація його інформативного змісту на відповідному стилістичному й прагматичному рівні з максимально ефективним використанням мовних ресурсів мови перекладу (далі – МП). Адже якщо при перекладі нехтують комунікативними функціями тексту, це зводить нанівець усі зусилля по відтворенню МКП, вербалізованого в оригіналі, й руйнує уявлення про цілісність тексту

[Федоров 2002, с. 318]. Хоча як на практиці, так і в теорії перекладу особлива увага надається лексиці, не меншого значення набувають граматичні засоби, що здатні системно відтворити змістовний потенціал під час реалізації МКП. Адже граматичний набір ТП, може різнитися з ТО, оскільки обсяг номінативного набору для відтворення МКП у ТП може бути змінено внаслідок мовних і лінгвокультурологічних причин. Аналіз особливостей відтворення МКП може здійснюватись в межах різного типу висловлення – починаючи від слова й словосполучення, закінчуючи реченням або текстом.

Найсучаснішими дослідженнями в німецько-українському перекладі підтверджується перспективність виходу проблематики відтворення МКП у площину тексту як організованої одиниці в аспекті жанрових та стильових його особливостей, що може стати напрямком подальших досліджень відтворення концептів будь-якого типу. Тому визначення загальних закономірностей відображення МКП у перекладі для мовної пари німецька/українська мова виступає, у такому випадку, їх необхідним підґрунтям.

У світлі загальнотеоретичних вимог адекватного відтворення МКП у перекладі першорядним завданням постає визначення системи відповідників, обумовленої особливостями мовленнєвої реалізації МКП у двох мовах німецька/українська, що може бути вирішено в рамках часткової теорії перекладу.

Якісне відтворення МКП допомагає максимально наблизити характеристику людини у ТП до тієї, яка має місце у ТО. Дослідження МКП щодо еквівалентності та адекватності перекладу пояснюють сам процес перекладу та можливі критерії його оцінки як результату. Порівняльно-перекладацький аналіз німецькомовних художніх текстів та їх українських перекладів зумовив розгляд основних лексичних, граматичних і лексико-граматичних засобів перекладу – перекладацьких трансформацій. Головними при цьому є прийоми *структурно-граматичного* і *лінгвістичного аналізу*, що узагальнюють метод *трансформаційного аналізу*. Він слугує для встановлення схожості й відмінності між синтаксичними конструкціями, розмежування нюансів значень слів на підставі трансформаційного потенціалу морфологічних і семантичних ознак лексем зазначеної пари мов.

Цей тип аналізу задіяно в нашому дослідженні з метою розгляду типів, класифікації, умов та причин застосування перекладацьких трансформацій, здійснених перекладачами в досліджуваних українських перекладах німецькомовних художніх текстів з метою адекватного відтворення МКП. Слід зазначити, що найбільш адекватним у семантичному і естетичному планах ми вбачаємо той переклад, який завдяки використанню перекладацьких трансформацій максимально відображає взаємодію смислових і граматичних структур першотвору.

Розробляючи методику перекладацького аналізу МКП, ми спираємося на погляди Л.К. Латишева [Латишев 2001, с. 25], який висунув наступні вимоги щодо ТП:

- 1) рівноцінність регулятивного впливу ТП до ТО;
- 2) високий ступінь семантико-структурної подібності ТП до ТО.

Отже, метою порівняльно-перекладацького аналізу має стати визначення додаткових засобів актуалізації МКП в українській мові, які б, наприклад, унікали деталізованої «портретної» характеристики (при здійсненні перекладацької трансформації «генералізація»). Прийом кореляції двох мов в перекладі потребує спеціального опису, в тому числі й причин здійснення перекладацьких трансформацій.

Прийом *контекстуально-інтерпретаційного аналізу* застосовано з метою встановлення статусу тексту відносно інших текстів, його значимості в соціокультурному контексті [Селіванова 2006, с. 253]. У нашому дослідженні – це визначення структури художніх текстів, встановлення алгоритму концептуалізації семантики портретності й визначення статусу одиниць перекладу МКП.

Метод компонентного аналізу слугував для опису структурної організації значення як набору мінімальних семантичних компонентів, кожний з яких виконує свою функцію і

пов'язаний з певними ієрархічними відношеннями [Селіванова 2006, с. 230]. Даний вид методу дослідження було задіяно з метою встановлення семантичного обсягу лексичних одиниць на позначення МКП й аналізу можливих мовних репрезентантів останнього. Ми зазначаємо, що від компонентного складу елементів вербалізованого МКП і специфіки репрезентації їх у різних контекстах залежить і вибір засобів відтворення елементів концепту.

Комбінаторно-статистичний метод було задіяно в дослідженні з метою вивчення правил й умов семантичної сполучуваності лексичних одиниць із семантичним компонентом «портрет» й проведення кількісних підрахунків частотності мовних репрезентантів МКП, що дозволив також встановити поширеність застосування перекладачами різних видів перекладацьких трансформацій й доміантні випадки їх використання в українських перекладах. Причинами різноманітних трансформацій при відтворенні МКП ми вбачаємо міжмовні розбіжності пари мов німецька/українська, які спостерігаються у наборі засобів актуалізації та комбінаторних зв'язків мовних репрезентантів МКП.

З метою з'ясування концептуальної сполучуваності мовних репрезентантів МКП й висвітлення комбінаторних алгоритмів зазначених концептуальних утворень нами було задіяно *валентно-дистрибутивний аналіз*.

Контрастивно-перекладацький аналіз ТО і ТП вбачає розгляд мовних й мовленнєвих норм й направлений на аналіз міжмовних відповідностей для пари німецька-українська. Відсутність комплексних контрастивних досліджень засобів вираження й відтворення МКП в мовній парі німецька/українська ускладнює його вивчення у перекладознавчому плані. Проте ми вбачаємо той факт, що в граматичній і лексичній системах німецької та української мов має місце міжмовна асиметрія, тому враховуємо мовні чинники МП, які спричиняють застосування перекладацьких трансформацій при відтворенні МКП. До таких, наприклад, можуть належати: різниця мовної картини світу цільового адресата, відмінність узусу, культурних стереотипів.

При контрастивно-перекладацькому аналізі було взято до уваги засоби вираження МКП в обох мовах, в основі яких лежать структурні розбіжності у мовній парі: німецька/українська. При розгляді питання відтворення МКП з німецької на українську релевантним стає визначення особливостей української мови з точки зору міжмовної симетрії/асиметрії й принципів лексико-граматичної сполучуваності мовних одиниць. Особливо актуальним для такого напрямку перекладацького аналізу стає питання пошуку функціональних відповідників в МП для тих німецькомовних засобів, що виступають засобами репрезентації МКП.

Адекватне відтворення МКП повинне враховувати те, що одиниці мови оригіналу (далі – МО) мають бути комунікативно еквівалентними одиницям МП. Тому для розуміння адекватності передачі змісту МКП необхідним є аналіз всієї системи мовних засобів реалізації МКП у ТП, характерних для української мови (лексичних, синтаксичних тощо), які діють у комплексі. Існує потреба у визначенні репертуару засобів вираження МКП в двох мовах, їх систематизації та співставленні.

Звичайно завдання перекладача полягає у тому, щоб зрозуміти і зберегти у ТП прагматичний потенціал МКП, але в першу чергу він повинен відтворити його інформаційне ядро у межах мовних і мовленнєвих норм МП, а це можливо лише за умови співвідношення змісту тексту з мовленнєвою ситуацією. Ця ідея передбачає, крім того, функціональну еквівалентність ТП до ТО, що визначається не на основі формальної відповідності текстів, а на основі реакції іншомовного цільового адресата [Львовская 2007, с. 53].

Для дослідження адекватності українських перекладів з урахуванням позамовних прагматичних чинників та для виділення критеріїв оцінки вербалізації МКП засобами МП використовувався *метод внутрішньої інтерпретації*. Можна стверджувати, що оцінювання якості відтворення МКП залежить від оцінювання якості перекладу в цілому. А саме оцінка результатів процесу перекладу взагалі, як і відтворення МКП зокрема, потребує виявлення

одиниць ТО, при відтворенні яких у МП ми припускаємо наявність необґрунтованих відхилень. До того ж, існує необхідність в оцінці правильності вибору перекладачем тих чи інших трансформаційних засобів.

Концептуальний метод дослідження зі свого боку, передбачає моделювання й опис МКП як ментального утворення в цілому, опис концептоутворень спадних рівнів абстракції, що входять до його структури, а також і визначення статусу МКП в межах перекладознавчої парадигми. Відомим є той факт, що існує безліч підходів до інтерпретації терміну «концепт» – 1) когнітивний, 2) лінгвістичний і 3) культурологічний. В рамках даного дослідження ми трактуємо статус МКП з точки зору лінгвокультурного підходу, що поєднує в собі розуміння концепту як когнітивної й культурологічної сутності. В цьому відношенні ми приєднуємось до інтерпретації концепту, запровадженої В. Карасиком, Ю. Степановим, В. Нерознаком, В. Зусманом, В. Красних, В. Масловою, Н. Алефіренко та Г. Слишкіним.

Лінгвокультурний підхід передбачає сприйняття культури та картини світу окремим індивідумом й уможливорює виділення вербалізованої частини концепту в МО та МП. Одиницею, яка репрезентує вербалізований лінгвокультурний МКП, може виступати одиниця різних мовних рівнів, наприклад: лексема, словосполучення, речення, текст. Слід враховувати той факт, що зміст МКП як ментальної сутності відзначається розмаїтністю контекстів уживання, що спричиняє необхідність його співвіднесення з більш ніж однією лексичною одиницею.

Лінгвокультурний підхід дозволяє проникнути в глибинну сутність МКП, що сформувався в колективній свідомості двох націй (німецькомовному й україномовному середовищі), розкрити систему цінностей та оцінок носіїв МО та МП, на розвиток якої вплинув культурний, мовний і громадський досвід німецької й української соціокультурних спільнот.

Концептуальний метод дослідження дозволив нам також встановити й описати процес концептуалізації, наслідком якого є формування концептосфери як системи концептів у свідомості людини. Концептуалізація "портрету" тісно пов'язана з процесом його *категоризації* як засобом класифікаційної діяльності мовної особистості, а потім і перекладача. Отже, категоризація портретної лексики, яка вербалізує такий високоабстрактний конструкт як МКП, відбувається шляхом віднесення її до певних класів на підставі подібності ознак і характеристик її магістральних слів та периферійних лексем (концепція "родинної схожості" Л. Вітгенштейна) [Лакофф 2004, с. 32; Синиця 2008, с. 130], яка полягає у віднесенні слів із певним набором ознак до єдиної категорії. Адекватне відтворення вербалізованого МКП має забезпечити відтворення елементів у структурі таких прошарків лексико-семантичного простору МКП, як його магістральні й периферійні елементи.

Отже, процеси категоризації та концептуалізації відбуваються протягом прочитання ТО перекладачем перед здійсненням процедури перекладу, а також безпосередньо під час здійснення перекладу. У ментальній свідомості перекладача відбувається чотирьох-ступеневий процес: 1) концептуалізації МКП, 2) його характеристизації, 3) далі – фіксації даного концепту мовним знаком, і як наслідок 4) створення алгоритму його відтворення у ТП. Адекватне відтворення концепту у перекладі залежить від здатності перекладача створити концептосферу подібної до концептосфери автора ТО з метою повної передачі змісту концептуалізованої портретності. До того ж, адекватне відтворення вербалізованого МКП означає передачу всіх його елементів з якомога меншими втратами.

Особливого значення для дослідження процесу відтворення МКП набуває когнітивно-дискурсивна парадигма, в межах якої ми виокремлюємо *дискурс-аналіз*, основним принципом якого є врахування соціокультурного контексту німецькомовних художніх текстів, що сприяло виокремленню портретного дискурсу, як мовленнєвого застосування концептуалізованої портретності у тексті.

Зазначаємо, що процес відтворення портретного дискурсу є взаємодією двох стратегій

– одна з них орієнтована на спосіб висловлювання, характерний для МП, і використовується при передачі загальних лексико-граматичних елементів МКП, а інша орієнтована на специфіку збереження особливостей вихідної форми висловлювання при передачі портретної характеристики людини.

Тому оцінюючи адекватність відтворення портретного дискурсу і вербалізацію МКП засобами МП у ТП, головними критеріями слід вважати не лише дотримання форм висловлення МО та норм їх передачі МП, а й відтворення образної характеристики людини зі збереженням інформаційних компонентів та збереження національно-історичного колориту.

Таким чином, дослідження репрезентації МКП на всіх рівнях мовної структури є однією з умов адекватного відтворення МКП у ТП. При чому вагомим є розуміння авторського бачення феномена «портрет», – МКП як форми його лінгвокультурної фіксації, з метою адекватного відтворення його специфіки під час перекладу. **Перспективною** дослідження ми вважаємо вивчення технології перекладу «портретної» лексики у складі сталих виразів, а також вивчення алгоритму репрезентації МКП як міжрівневої одиниці перекладу – транслятеми.

Отже, **висновками** даної статті є визначення основних парадигматичних підходів до аналізу німецькомовних художніх творів та їх перекладів, а саме – антропоцентрична, когнітивно-дискурсивна, лінгвокультурологічна й перекладознавча парадигми, що зумовлюють й методика дослідження вищезазначеного феномену в цілому.

Література

Лакофф Дж. Женщина, огонь и опасные вещи : Что категории языка говорят нам о мышлении / Пер. с англ. И. Б. Шатуновского / Дж. Лакофф, М. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. *Латышев Л. К.* Технология перевода. Уч. Пособие по подготовке переводчиков (с нем. яз.) / Л. К. Латышев. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с. *Львовская З. Д.* Современные проблемы перевода / З. Д. Львовская. – М. : URSS, 2007. – 220 с. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с. *Синиця А. С.* Концепція «мовної гри» Л. Вітгенштейна / А. С. Синиця. Актуальні проблеми духовності: збірник наукових праць. Вип. 9 / М-во освіти і науки України, Криворізький держ. пед. ун-т ; відп. ред. Я. В. Шрамко. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. – 401 с. *Федоров А. В.* [Основы общей теории перевода \(лингвистические проблемы\)](#). Учеб. Пособие / А. В. Федоров ; 5-е изд. — СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.

УДК 811.111:81'37

ЗИНЧЕНКО А. В.

(Сумський державний університет)

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВПЛИВУ В АНАЛІТИЧНИХ СТАТТЯХ: ФУНКЦІЇ КВАНТИТАТИВІВ

У роботі здійснено спробу осмислити поліфункціональність квантитативів на матеріалі текстів англомовного публіцистичного дискурсу, виявити комунікативні стратегії і тактики, спрямовані на реалізацію прагматичних цілей аналітичної статті. Виокремлено стратегії інтродукції, пояснення та оцінки. Проаналізована функція квантитативів як інструментів актуалізації їх тактик.

Ключові слова: комунікативна стратегія і тактика, квантитативи, аналітична стаття, маніпулятивний вплив.

Зинченко А. В. Функции квантитативов на материале англоязычных публицистических текстов. В работе делается попытка осмыслить полифункциональность квантитативов на материале текстов англоязычного публицистического дискурса, определить коммуникативные стратегии и тактики, нацеленные на реализацию прагматических целей дискурсивных текстов. Выделены стратегии интродукции, объяснения и оценки. Проанализирована функция квантитативов в качестве инструментов актуализации их тактик.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия и тактика, квантитативы, аналитическая статья, манипулятивное воздействие.

Zinchenko A. V. Quantitative Units Functions in English Publicistic Texts. The article deals with the interpretation of quantitative units in the texts of English publicistic discourse. The communicative strategies and tactics are being considered. The survey singles out the strategies of introduction, explanation and assessment. The research gives the analysis of quantitative units functions within the communicative tactics implementation.

Key words: communicative strategy and tactic, quantitative units, analytical article, manipulative impact.